

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Kultúratudományi Doktori Program

Lázár Eszter
TÉZISFÜZET

Doktori disszertáció

Oktatási fordulat a kortárs képzőművészetben és a művészetoktatásban

Dr. Wessely Anna PhD
témavezető

Pécs
2019

Tartalom:

- I. Kutatási előzmények, a választott téma indoklása és a kutatás legfőbb céljai
- II. Az értekezés fő témakörei
- III. Alkalmazott módszerek
- IV. Kutatási kérdések, hipotézisek
- V. A kutatás eredményei
- VI. A szerző publikációi, előadásai és projektjei a disszertáció témaköréből
- VII. Bibliográfia

I. Kutatási előzmények, a választott téma indoklása és a kutatás legfőbb céljai

A disszertáció témája egy kortárs művészeti kifejezés, az *oktatási fordulat* művészeti és művészetoktatási értelmezése, célja pedig, hogy a hallgatói szerepvállalást mint új szempontot és kontextust bevezesse az oktatási fordulat értelmezésébe, valamint, hogy ehhez kapcsolódóan, kortárs művészeti reflexiók segítségével a Magyar Képzőművészeti Egyetem egy lehetséges intézménytörténeti megközelítését mutassa be.

A disszertáció témája egy, a nemzetközi kortárs művészetben gyakran hivatkozott, ugyanakkor mégsem teljes mértékben definiált kortárs művészeti terminusból indul ki. Az *oktatási fordulat* egy, a kortárs művészetben az elmúlt évtizedekben elterjedt tendenciához kapcsolódik; azokra a művészeti, kurátori és intézményi gyakorlatokra vonatkozik, amelyek az oktatás, a tanítás, a tudásátadás helyszíneivel, módszereivel, formáival, valamint ezek intézményes és intézményen kívüli alternatív lehetőségeivel foglalkoznak. Az oktatási fordulatról számos nemzetközi tanulmány és könyv jelent meg a közelmúltban,¹ a hazai szakirodalomban azonban ritkán hivatkozott fogalom.² A kutatások általában a terminus

¹ O'Neill, Paul – Wilson, Mick. eds. (2010): *Curating and the Educational Turn*. London, Amsterdam, Open Editions-de Appel; Madoff, Steven Henry ed. (2009): *Art School (Proposition for the 21st Century)*, Cambridge, Mass., MIT Press; Mai Abu ElDahab, Anton Vidokle and Florian Waldvogel eds (2006): *Manifesta 6: Notes for an Art School Manifesta ; 6* (Nicosia) Amsterdam, Idea Books.

² Lázár Eszter (2013): Oktatási fordulat In: *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*, <http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/oktatasi-fordulat/> angolul: Educational Turn (2013) in: *tranzit.org, Curatorial Dictionary*, <http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/dictionary/educational-turn>, Hornyik Sándor (2015): *Esztétikai és politikai nevelés A Leopold Bloom Díj üzenete*, <http://exindex.hu/print.php?l=hu&page=3&id=972>

egy-egy aspektusát emelik ki (kiállítások témája, a tudásátadás demokratikus módjai, diszkurzivitás), átfogóan elsősorban doktori disszertációk témájaként, saját művészeti praxisok elméleti kereteként vizsgálják.³

Paul O'Neill és Mick Wilson, az *Educational Turn in Curating* című könyv szerkesztői nemcsak kurátori kiállítások, projektek tematikai specifikusságaként, hanem egy "kiterjesztett oktatási gyakorlatként" értelmezik, amelyben az olyan diszkurzív formák, mint a workshopok, előadások, beszélgetések már nem a kiállítások kapcsolódó programjaként, hanem azok főszereplőiként jelennek meg.⁴ Ez nemcsak a kiállítási *displayre*, a műalkotás bemutatásának módjára, hanem annak tartalmára, a tudás létrehozásának és átadásának tematizálására is vonatkozik. A művészeti gyakorlatra alkalmazva a pedagógiával mint művészeti formával, médiummal (*pedagogy as art, education as a form of art making*) is gyakran találkozunk.⁵

A kortárs művészet oktatási fókuszát olyan átfogó művészeti keretben helyezem el, mint a társadalmilag elkötelezett vagy szociálisan érzékeny művészet, a tudásátadás participatív és diszkurzív módjai, de olyan megközelítések is relevánsak a művészeti gyakorlattal vagy az oktatással összefüggésben, amelyek például az immateriális munkaként tételezett tudástermelés gazdasági vonatkozásaival foglalkoznak.⁶

Disszertációmban olyan téma részletes bemutatására vállalkozom, amellyel különböző önálló kurátori projektjeimben, vagy együttműködő partnerként más programok keretében 2006-tól foglalkozom (*Elképzelések egy fiktív akadémiáról*, 2006; *Láthatósági viszonyok*, 2008; a *Kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára* a tranzit.hu kezdeményezésére, 2012-2013)⁷. A 2010-es évek második felében szervezett projekjeim az intézményes művészetoktatás helyzetével foglalkoztak, és a tudásátadás különböző, képzőművészek által javasolt módszereivel kísérleteztek egy "témába vágó" helyszínen, a Magyar Képzőművészeti

³Haslam, Susannah (2018): *After the Educational Turn: alternatives to the alternative art school*. PhD thesis. Royal College of Art, valamint Salaman, Naomi (2008): *Looking Back at the Life Room*. London: Visual Arts, Goldsmiths College

⁴O'Neill-Wilson (2010):12

⁵Podesva, K.L (2007): *A Pedagogical Turn: Brief Notes on Education as Art*, In: *Fillip* 6, Summer 2007.

<https://fillip.ca/content/a-pedagogical-turn>

⁶Sheikh, Simon (2009). *Objects of Study or Commodification of Knowledge? Remarks on Artistic Research*. *Art & Research: A Journal of Ideas, Contexts and Methods*, 2. Nr.2

<http://www.artandresearch.org.uk/v2n2/pdfs/sheikh...>

⁷Elképzelések egy fiktív akadémiáról: <http://www.mke.hu/node/13610>; Láthatósági viszonyok: <http://www.mke.hu/node/13829>; A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára, szerk: Szakács Eszter, szerzők: Beöthy Balázs, Eröss Nikolett, Frazon Zsófia, Lázár Eszter, Szakács Eszter, 2012- 2013. <http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/>

Egyetem kiállítóterében.⁸ 2008-ban a művészetteoretikus Irit Rogoff bevezette az *oktatási* fordulat (a kurátori gyakorlatban) kifejezést a fentebb leírt tendenciára.⁹ A fordulat kifejezést tekinthetjük pusztán retorikai, figyelemfelkeltő megoldásnak is, amely a kortárs művészet egy speciális, de más művészeti tendenciákkal (*relációesztétika, dialóguesztétika, együttműködésen- és részvételen alapuló művészeti gyakorlatok*) összefüggő, velük együtt értelmezhető folyamatára világít rá.¹⁰

Hogy valójában mi indokolja a fordulatról való beszédet, azt Rogoff is kérdés formájában fogalmazza meg: vajon olvasási stratégiáról vagy inkább egy interpretatív modellről beszélünk? A kiállításokat és projekteket pedagógiai szempontok alapján olvassuk újra vagy inkább olyan aktivitásról van szó, amely kritikailag közelít az eddigi kiállítási és múzeumi gyakorlatokhoz? Az sem egyértelmű, hogy a kurátori gyakorlat oktatási fordulata az oktatás, vagy pedig a kurátori gyakorlat *kritikájára* irányul-e.¹¹

Véleményem szerint nemcsak arról van szó, hogy az oktatási fordulat mindkét irányra (oktatási és kurátori gyakorlatok kritikájára) vonatkoztatható; az egymással összefüggő változások a lényegesek. Az akadémiát nem kizárólag egy hivatalos intézménynek, hanem a reflexivitás és a fejlődés metaforájának, egy életen át tartó tanulási folyamat modelljének is tekinthetjük, ahol az eredmények elsajátításának állandó kényszere helyett, a kísérletezés és a felfedezés, a potencialitás és az aktualizálás kapja a főszerepet.¹² Potentialitás alatt a képességek által nem korlátozott cselekvés lehetőségét értjük, amelynek a tévedések ugyanolyan fontos elemei, mint az elért célok. Az aktualizálás pedig a tanultaknak és a tanulásnak (módszereknek, tényeknek, eredményeknek) a folyamatos újragondolása.¹³

Az oktatási fordulathoz kapcsolódó, a disszertációban bemutatott gyakorlati példák és elméleti keretek a hivatalos, a hagyományos, a hegemónikus tudásátadási struktúrák és a reflexivitás, a kísérletezés kettősségében, azok egymásra hatásában artikulálódnak.

⁸u.o.

⁹Rogoff (2008): Turning. In: *E-Flux Journal* 00, 2008. <https://www.e-flux.com/journal/00/68470/turning>

¹⁰Neill (2012):15

¹¹Rogoff (2008)

¹²Rogoff (2008)

¹³u.o.

II. Az értekezés fő témakörei

1. A disszertációban az oktatási fordulat recepcióját a kortárs művészeti diskurzus elméleti megközelítéseinek és gyakorlati példáinak segítségével, a kortárs művészet és művészetoktatás intézményi változásainak az összefüggésében mutatom be, olyan fogalmak mentén, mint az *új muzeológiai törekvések, a kritikai múzeum, radikális múzeum*. Az intézményi gyakorlatok közös nevezőjének az *intézménykritikát*, illetve az *internalizált kritikai attitűdöt* tekintem.

A múzeum mint a művészetről való tudás kanonizált intézménye az elmúlt időszakban jelentősen átalakult: újragondolta kiállítási és gyűjteményezési politikáját és a múzeumi terekből korábban hiányzó történeteknek, szereplőknek, műveknek adott helyet. A nyilvánossá válásától ismert funkcióinak (gyűjtés, bemutatás, rendszerezés) felülvizsgálatával az általa közvetített tudás létrehozásának és közvetítésének tartalmára és módjára is rákérdezett. A disszertációban megvizsgálom azt, hogy a múzeumi átalakulások milyen folyamatokkal és koncepciókkal válaszolnak ezekre a kérdésekre, és, hogy milyen összefüggések vannak ezek, és az oktatási módszerek alkalmazásához igazodó múzeum mint diszkurzív fórum elképzelései között. Az intézményi átalakulások a tudás átadásának és a megszerzésének emancipatorikus voltát helyezik az előtérbe, vagyis az arra irányuló művészeti, múzeumpedagógiai, pedagógiai törekvést, hogy az intézményesült, frontalitáson alapuló hierarchikus struktúrát egy dialogikus, interaktív, egyenlőségen alapuló működés váltsa fel.

Az oktatási fordulat „befogadó helyszíne” az intézményi működés önreflexív kritikai tevékenységével összefüggő, az 1990-es második felében elsősorban Európa nyugati és északi részén megjelenő kis- és közép méretű, közpénzen működtetett *új intézményességi* modell.¹⁴

Ezt a modellt azok a kurátorok indították el „világkörüli turnéján”, akik nemcsak ezekben az intézményekben dolgoztak ambiciózus munkatársként vagy vezetőként, hanem nagyszabású nemzetközi kiállításokon, biennálékon is tesztelni tudták a diszkurzív formák és az oktatási koncepciók fenntartható sikerét.¹⁵

A 2000-es évek elején pár nagyszabású nemzetközi biennálé nemcsak témájának, hanem módszertani keretnek is a tudásátadás egyik alapintézményét, az iskolát, illetve ennek

¹⁴Rogoff (2007):33

¹⁵A legtöbbet hivatkozott kurátorok például Charles Esche, Maria Lind, Nicolas Bourriaud, Nicolaus Schafhausen, Catherine David.

különböző alternatíváit választotta.¹⁶ Disszertációmban amellet érvelek, hogy a fenti folyamatok hozzájárultak ahhoz, hogy az oktatási fordulat egy egyre markánsabban körvonalazódó művészeti és kurátori tendenciaként jelenjen meg az elmúlt két - három évtizedben. Ugyanakkor ezek a kísérletek nem előzmény nélküliek. Az elmúlt hatvan évből jó néhány korábbi példát is bemutatok az intézménykritikai céllal, iskolai keretet adaptáló kezdeményezésből (például Joseph Beuys tevékenységét, vagy múzeumi terekben bemutatott kiállítások közül a Group Material csoport *Democracy* kiállítását).¹⁷

Oktatási jellegű projektekre hazai példákat is elemzek a disszertációban, bár az eltérő intézményi környezet (amit a rendszerváltás előtti intézményrendszer öröksége, valamint a kortárs művészet új helyszíneit biztosító állami és magán támogatások/befektetések hiánya jellemez) nem kedvez az új intézményességi modellek elterjedésének. Az új intézményesség és az oktatási fordulat közép-kelet-európai megfelelői elsősorban a művészek kezdeményezésére létrehozott flexibilis működésnek (pl. Menesi Attila: *Független Képzőművészeti Tanszék*), illetve a nemzetközi hálózati munkát biztosító vállalati támogatásnak köszönhető (a tranzit.hu esetében az Erste Alapítvány).

2. A disszertáció másik nagyobb egysége a művészetoktatás “fordulatait” tárgyalja. Ennek bemutatására a művészeti intézményekre alkalmazott szempontokat “sorvezetőként” használom ahhoz, hogy az oktatási fordulat értelmezési keretét (és példáit) továbbgondoljam. Ehhez a belga művészettörténész, Thierry de Duve a *When Form Has Become Attitude* 1994-ben megjelent tanulmányát (illetve annak pár évvel későbbi, átdolgozott verzióját) veszem alapul.¹⁸ De Duve az európai intézményesített művészetoktatás modelljeit a XVIII. századtól az 1990-es évekig elemzi, és három modellt körvonalaz, amelyekhez különböző fogalmakat társít. Az akadémiai modellt a tehetség (*talent*), a mesterség ismerete, a szaktudás (*métier*) és a természethűségre való törekvés (*imitation*) határozza meg. Az ókori mesterművek és a természet másolása a művészetoktatás meghatározó feladata, az értékítélet

¹⁶6. Manifesta, Nicosia: <https://manifesta.org/manifesta-6/>, 12. documenta, 2007: <https://www.documenta12.de/en/leitmotive.html>; 14. documenta, 2015: <https://www.documenta14.de/en/public-education/1066/about>.

¹⁷Anton Vidokle (2006): Incomplete Chronology of Experimental Art Schools, In: *Notes for an Art School*. International Foundation Manifesta p.19

¹⁸Thierry de Duve (1994): When Form Has Become Attitude – And Beyond, in Foster, S. and de Ville, N. (eds.), *The Artist and the Academy: Issues in Fine Art Education and the Wider Cultural Context*, Southampton: John Hansard Gallery, pp 19–31. újraközlés: Thierry De Duve: When Form Has Become Attitude – And Beyond. In: *Theory in Contemporary Art Since 1945*. Ed. by Zoya Kocur and Simon Leung. Blackwell, Madden, MA, 2005. pp 19-31.

mindenekelőtt a mesterségbeli tudást és a veleszületett – tehát nem tanítható – tehetséget veszi figyelembe. A harmadik – a disszertáció témájához leginkább kapcsolódó – ún. posztmodern művészetoktatási modellt az attitűd, a gyakorlat és a dekonstrukció (*attitude, practice, deconstruction*) fogalmaival jellemzi a szerző. Míg az első két modell általános karakterjegyei kevésbé vitathatók, kérdéses a meglétük (illetve azok alkalmazott módjai és arányai) a kortárs művészetoktatásban. A harmadik modell sajátosságait és relevanciáját illetően eltérő megközelítésekkel találkozunk. De Duve-nél a kritikai hozzáálláshoz kapcsolódó gyakorlat (*practice*) nem technikai értelemben vett manuális, hanem társadalmi gyakorlatot jelöl, amely egy olyan társadalmi folyamat része, amelyben a művész aktív kapcsolatban áll a való világgal a társadalmi elköteleződés jegyében. Az attitűd modellt az oktatási fordulat kortárs jelenségeivel kapcsolom össze, a kritikai hozzáállást állandó minőségként tételezve.

De Duve az 1990-es évekre alkalmazott modelljét, és a jelenkori művészetoktatás lehetséges irányait továbbgondolva többek között Miško Šuvaković művészetfilozófus elképzelését idézem, aki a kortárs művész legadekvátabb tevékenységének, ezért releváns művészetoktatási preferenciának a *művészeti kutatást* tekinti.¹⁹

Hasonlóan az új intézményességi párhuzamokkal, de Duve modelljeinek lehetséges közép-kelet-európai párhuzamait is keresem, illetve ezeknek az analógiáknak a problematikusságát vizsgálom a régió művészetoktatásában. De Duve 1990-es évekre teszi, (de már az 1960-as években érzékeli) az attitűd modellt megjelenését, arra az időszakra, amikor kelet-európai rendszerváltás az oktatásban, a művészetoktatásban is változásokat eredményezett. Példáimmal, amelyek között szerepel a pozsonyi, a prágai, a varsói, valamint a bukaresti és a lipcsei képzőművészeti akadémia, a modellváltások folyamatainak komplexitására hívom fel a figyelmet, hiszen a művészeti mező átalakulása – és nem csak olyan turbulens időszakban mint a rendszerváltás –, komplex gazdasági és kultúrpolitika hatások függvénye. De Duve a művészetoktatás keretein belül alakítja ki modelljeit, a disszertációban azonban olyan folyamatokat is vizsgállok, amelyek általános értelemben az oktatásban az 1990-es évektől kezdődően bekövetkezett váltások háttérében állnak (mint például a neoliberális tényezők, a piaci szemlélet térnyerése, az egyre szűkülő intézményi autonómia és a pénzügyi megszorítások az egyetemeken, vagy az európai felsőoktatási térségben a bolognai folyamat hatásai és következményei). Ezek a felsőoktatási mezőt átalakító tényezők nem feltétlenül az oktatás kurrikuláris területén hoznak változást, hanem

¹⁹ Miško Šuvaković: *Art as Research*, Nika Radić and Dietmar Unterkofler, 2011. Orion Art, Belgrade and Zavod P.A.R.A.S.I.T.E, Ljubljana

inkább az oktatási struktúrára adott kritikai reakcióban, egy megváltozott „intézményi attitűdben” artikulálódnak. A rendszer kritikája akkor válik igazán jelentőssé, amikor “visszatér” az iskolába, hogy ott fejtsse ki hatását. Adott intézményi keretek között tesz az átalakításra javaslatokat, és nem a hivatalos oktatási intézményen kívül keres alternatívákat. A múzeum önkritikus megújulási folyamatainak analógiáit az oktatásnál is megtaláljuk, bár ezek a reformkísérletek leginkább az állami kereteken kívül valósulnak meg. Amikor az intézménykritika egy konkrét eseményhez, időszakhoz, hallgatói kezdeményezéshez kötődik, és „saját intézményre” irányul, nemcsak konkrét művészetoktatási problémákra világíthat rá, hanem a diákok művészetoktatásról alkotott elképzelései is kirajzolódnak.

Az 1960-as 70-es években nemcsak a művészeti, hanem az oktatási területen is megjelentek a kritikus hangok. Az intézménykritikai megnyilvánulások az autoriter, hierarchikus tudásátadási, közvetítési és döntési struktúrák ellen léptek fel változtatási szándékkal.

3. A disszertációban az oktatási fordulat nemzetközi szakirodalomban tárgyalt tematikáit, irányait bővíttem: a művészeti iskolák hallgatói megmozdulásait és az azzal foglalkozó kortárs művészeti munkákat vizsgálom. Az 1960-as évek diáktüntetéseit nemcsak a 2010-es évek egyetemi épületfoglalásai tekintik bizonyos tekintetben előzménynek; már a kelet-európai oktatási, művészetoktatási rendszerváltó eseményeivel is találhatunk párhuzamokat. Az egyetem a társadalmi elköteleződés fontos központjává vált, és a művészeti iskolák kritikai potenciái is érzékelhetőek lettek. Nyugat-Európában a hallgatói mozgalmak kialakulása, illetve beágyazódásuk a társadalmi mozgalmakba, az egyetem (köz)intézményi szerepének stabilizálódását is jelentette.

A hallgatói szerepvállalást két esettanulmánnyal mutatom be. A két eset különböző időszakokban történt, más-más helyszínen, és eltérő intézményi, kulturális, társadalmi, politikai környezetben. Az egyik 1968-ban Londonban, a másik 1990-ben Budapesten. Mindezek ellenére felállítható a két művészetoktatási intézményben történt események között párhuzam: a diákok igénye arra, hogy beleszólhassanak az őket érintő oktatási kérdésekbe, és az intézmény döntési folyamataiba, hogy argumentálni tudják, hogy mi a probléma az oktatásban, és, hogy javasolni is tudjanak erre alternatívákat; mindezekhez pedig segítséget kérnek a törekvéseiket támogató oktatóktól, művészekről, mozgósítják a cél elérése érdekében a hallgatókat. A társadalmilag elkötelezett gyakorlatok potenciái a művészhallgatók épületfoglaló, tiltakozó akcióknál is érvényesülnek.²⁰

²⁰T. V. Reed (2016): Protest as Artistic Expression In: *Protest Cultures: A Companion*, ed. Kathrin Fahlenbrach, Martin Klimke, Joachim Scharloth, New York: Berghahn, pp 81-83.

A művészetoktatáshoz kapcsolódó kritikai attitűdre két irányt javasol a tiltakozások művészeti vonatkozásaival foglalkozó könyv szerzője, T. V. Reed.²¹ A mozgalmon alapuló (*movement based form*) és a mozgalmat támogató tiltakozási forma (*movement-support form*).²²

Ezek a társadalmi mozgalmakban gyökerező tiltakozások (*movement-based form*) konkrét helyszínekhez és eseményekhez kapcsolódnak. Reed itt a tiltakozást magát tekinti művészetnek (*protest as art*). A fenti szempontok segíthetnek abban is, hogy a Hornsey School of Art és a Képzőművészeti Főiskola megmozdulásainak közös nevezőit ne kizárólag a diákok autonómia törekvéseire és a művészetoktatásra vonatkozó követeléseikre szűkítsük le. Olyan szempontok is felmerülnek, amelyek az oktatási fordulat kortárs művészeti tendenciáihoz is kapcsolódnak, mint például az intézménykritikai attitűd, a kollektivitás, az események diszkurzív és performatív jellege, vagy akár a (kortárs) művészetben gyakori újrarájátszási technikák alkalmazása.

Összefoglalva, a két esettanulmánynál a közös vonás a “kortárs” megközelítés, valamint lehetséges válaszok arra, hogy hogyan lehet újraolvasni egy történetet a jelen (művészetoktatásának) kontextusában. A Hornsey School of Art esetében a történet rövid bemutatása mellett, a hallgatók szerepvállalására az általuk javasolt spontán diszkurzív működési modellre helyeztem a hangsúlyt. A Magyar Képzőművészeti Főiskolánál, hazai vonatkozásról lévén szó, elsődleges szempont volt az, hogy a meglévő tényeket és adatokat felhasználva, összefüggésében láttassam az eseményeket, ezért nemcsak a főiskolai tanárok és diákok közötti feszültségekre, hanem a hazai hallgatói megmozdulásokra is röviden kitérek. A másik fontos szempont az volt, hogy a kortárs művészek (újra)értelmezésében mutassam be a történetet. A Kis Varsó *Rebels* című projektje az eseményeknek és különösen azok utóhatásainak komplexitására világít rá. Munkájuk érzelmeket kiváltó, kritikai fogadtatása jelzi, hogy még ma is aktuális egy majdnem harminc éve lezajlott történet. A disszertációmban megvizsgálom ennek az összetevőt a Kis Varsónak a neoavantgard művészgenerációval foglalkozó projektjei kapcsán. A *Rebels* esetében a művészdúó az archív dokumentumokra és interjúkra építő művészi kutatását egy képregényben összegzi. Az angol

²¹Reed: (2005)

²²A művészek a művészeti tevékenységük részeként szabadiskolákat, alternatív tudásátadási platformokat hoznak létre a hivatalos kereteken kívül. Ilyen volt Joseph Beuys Szabadegyeteme, Cedric Price kísérleti iskolája, a közelmúltból a Copenhagen Free University, a Slow University, a Unitednationsplaza, vagy akár az egyetemi infrastruktúrát használó, de külön „intézményi sejtként” működő Charles Esche kezdeményezte Proto Academy az 1990-es évek végén, majd a Clementine Deliss vezette Future Academy. A választott forma / módszer / médium ezekben az esetekben az iskola (*school as art practice*).

nyelven kiadott képregény-könyv ugyanakkor egy művészettörténésznek, Székely Katalinnak a kutatási eredményeit is magában foglalja: a nemzetközi „forradalmi diskurzusok” vonatkozásában, és az 1990-es főiskolai diákforradalom témájában.²³

A disszertációban elemzett másik munka egy diszkurzív jellegű esemény-sorozat *A negyedik modell?*²⁴ A beszélgetések háttérét egyrészt a diákforradalmi archív dokumentumok és mozgóképes anyagokra épülő kiállítás, másrészt a lehetséges művészetoktatási modellekre vonatkozó hallgatói elképzelések adták. A negyedik modell? egyik célkitűzése a jelenlegi (hivatalos és független) művészeti oktatásról való kritikai diskurzus megteremtése volt. A *Rebels* és *A negyedik modell?* kiindulása a diákforradalom volt, azonban egyik sem a forradalom hiteles rekonstrukciójára törekedett és a történet tanulságait illetően sem a konszenzus megteremtése volt a cél. Míg a Kis Varsó saját művészeti pozícióját, a művészetoktatás reformjának paraméterein keresztül gondolta újra, addig *A negyedik modell?* a jelenlegi művészetoktatás lehetséges negyedik modelljéről gondolkodott úgy, hogy azt a diákforradalom eredményeivel és dilemmáival hozta összefüggésbe.

III. Alkalmazott módszerek

A kutatási témám bemutatásához elsősorban angol nyelvű művészetelméleti, muzeológiai, kiállítástörténettel foglalkozó szövegeket és a releváns kurátori diszkurzus elméleti szakirodalmát dolgoztam fel. Az oktatási fordulat recepciótörténetét egyrészt *intézménytörténeti*, másrészt a kortárs művészet *befogadáselméletei* segítségével vizsgáltam. Az előbbi a múzeumi és oktatási intézmények átalakulására fókuszál és olyan fogalmak kapcsolódnak hozzá mint a *kritikai, radikális muzeológia*, valamint az *új intézményesség*, illetve az oktatási területen a művészetoktatásban bekövetkezett változásokhoz kapcsolódó modellek: *akadémiai, a bauhaus, a (kritikai) attitűd* modell, valamint a *művészeti kutatás*. A mű, a művész és a közönség megváltozott viszonyainak bemutatásához olyan fogalmakat vizsgáltam mint a *relációesztétika, a dialóguesztétika, vagy a diszkurzív gyakorlatok*.²⁵

²³Little Warsaw - Székely Katalin (eds.): *Rebels*, tranzit.hu, Kassák Alapítvány, Budapest, 2017.

²⁴*A negyedik modell?* dokumentumok/reflexiók/beszélgetések. 2013. április 17 és május 3 között került megrendezésre. Az esemény az IM20 – Húsz éves az Intermédia programsorozat része, <http://intermedia.c3.hu/anegyedikmodell/>, szervezők: Kisspál Szabolcs, képzőművész és Kékesi Zoltán esztéta, az MKE Intermédia, valamint a Képzőművészet-elmélet Tanszékeinek oktatói.

²⁵Bourriaud, Nicolas (2007): *Relációesztétika* [1998] Ford. Pálfi Judit-Pinczés Bálint, Műcsarnok, Bp., Kesner, G.(2012): Életképek. A dialógus szerepe a társadalmilag elkötelezett művészetben. In: *Gyakorlattól a diszkurzusig. Kortárs művészeti szöveggyűjtemény*. Kékesi Zoltán, Lázár Eszter, Szoboszlai János és Varga

A disszertáció *Oktatási fordulat a művészetoktatásban* című egységnél egy konkrét szöveg elemzésével, az említett de Duve szöveg segítségével mutatom be a váltásokat, majd azt továbbgondolva, részben a de Duve szöveg kritikájából kiindulva építem fel a művészetoktatás fordulatainak kelet-európai vonatkozásait, elsősorban a rendszerváltás időszakára, az 1990-es évekre fókuszálva.

A disszertáció címében is olvasható két tendenciát (oktatási fordulat a művészetoktatásban és oktatási fordulat a kortárs művészetben) külön-külön egységben és fejezetekben mutatom be, utalva az egymásra hatásokra. A két területet szorosabb összekapcsolására, és összefüggéseinek a bemutatására egy újabb megközelítést javasolok.

Mindezt két esettanulmánnyal illusztrálok, amelyeknek közös nevezője a hallgatói szerepvállalás, de a bemutatás szempontjai és a feldolgozás módjai különböznek. A Horsney School of Art esetében a demonstrációt művészeti akcióként értékelő szövegek mellett a hallgatói mozgalmak általános jellemzőit, valamint az 1960-as évek végi művészetoktatási specifikumokat vizsgálom. A Képzőművészeti Főiskola 1990-es éveinek bemutatását alapos levéltári kutatás előzte meg, amit az események vizuális dokumentumainak (sajtóanyagok, TV műsorok, a diákok által készített felvételek), valamint Beke László személyes archívumának tanulmányozása követett.²⁶

IV. Kérdések, hipotézisek:

A disszertáció a kortárs művészeti intézményben és a művészetoktatásban bekövetkezett változásokat egyaránt vizsgálja, és arra kérdez rá, hogy hogyan és miért változtak a művészetoktatás specifikumai, valamint, hogy milyen analógiákat állíthatunk fel a művészetoktatás különböző nemzetközi és lokális átalakulásai, és a kortárs művészet intézményes gyakorlatainak „fordulatai” között.

A kutatás során a következő kérdésekre kerestem a választ:

Tünde (szerk). Budapest: Magyar Képzőművészeti Egyetem, pp 128–141.; Lázár Eszter (2013): Diszkurzivitás, In: *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*, <http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/diszkurzivitas/>

²⁶A kutatási anyagot a következő személyekkel készült interjúk egészítették ki: Birkás Ákos, Dr. Szőnyi István, Sváby Lajos, Jovánovics György, Beke László, a Kis Varsó és Szegedy-Maszák Zoltán.

- Milyen szempontrendszer állítható fel az oktatási fordulat eddigi elméleti és gyakorlati megközelítései alapján?
- Alkalmazhatóak-e ezek a megközelítések a közép-kelet-európai művészetre, és az eltérő intézményi környezet mennyiben változtatja meg az oktatási fordulat „kritériumait”?
- Hogyan alkalmazhatóak az oktatási fordulat (a kortárs művészetben) szempontjai a művészetoktatásban?
- Van-e a két területnek (művészeti, művészetoktatási) olyan közös nevezője, amelyek mindkét intézményi működésére hatással lehetnek?
- Céljaim a következők voltak: az eltérő időszakot és geográfiai környezetet „leíró” esettanulmányok közötti összefüggések felállítása
- A kortárs művészek intézménytörténeti vonatkozásokra adott reflexióinak vizsgálata, illetve ezeknek az oktatási fordulattal való összefüggései

V. A kutatás eredményei

A doktori kutatásaimból kiindulóan egy többirányú megközelítés bevezetését javasoltam az oktatási fordulatra:

- Az új intézményesség elveit követő művészeti intézmények a megváltozott profiljukból következően a kiállítások mellett kiemelt szerepet biztosítottak a kutatások, workshopok, szabadegyetemek, nyílt fórumok számára, ezzel hangsúlyozva az intézmény oktatási feladatait és társadalmi felelősségvállalását.
- Az új intézményességi elvek oktatási intézményekre adaptálható lehetőségei
- Az oktatás helyszínéhez, struktúrájához és gyakorlatához, valamint a tanítás metaforájához kapcsolódó művészi és kurátori gyakorlatok
- Az oktatási tendenciára leginkább jellemző performatív és diszkurzív művészi formák vizsgálata²⁷

Az oktatási fordulat kelet-európai kontextusait, például vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a kortárs művészet kelet-európai intézményi sajátosságai eltérőek ugyan, azonban ez nem jelenti azt, hogy az oktatási fordulat specifikumai is teljes mértékben megváltoznának. Bár az

²⁷ Lázár Eszter(2013): Oktatási fordulat, tranzit.hu, *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*, <http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/oktatasi-fordulat/>

intézményrendszer sajátosságai az ezekre adott kritikai reakciókat is meghatározzák, és természetes, hogy a művészeti projektek lokális specifikumokhoz kötődnek, általánosságban elmondható, hogy az oktatási fordulat korábban feltérképezett szempontjaihoz igazodnak a művészeti és kurátori projektek.

Az oktatási fordulat ezen specifikumait a művészetoktatás modelljeivel, vagyis a művészetoktatásban bekövetkezett változásokkal, az azokat előidéző hatásokkal „olvasom össze”, és amellet érvelek, hogy az oktatási intézményekben lezajlott fordulat nem csak a kurátori és a művészeti gyakorlatokra hatott megtermékenyítően: a terminus értelmezési keretét az 1990-es évek második felében az oktatásban, sőt kifejezetten a művészetoktatásban bekövetkezett változásokkal egészítem ki.

A terminus új „referenciáját” a hallgatói szerepvállalás keretében vizsgálom, és bemutatom annak hatását a művészetoktatás modellváltásaira.

A Magyar Képzőművészeti Főiskola történetének feldolgozásával több célom volt: nemcsak az, hogy ez a részleteiben nem ismert intézménytörténeti fejezetet az archív anyagok alapján összeállítsam, hanem, hogy árnyaljam azokat a viszonyokat is, ahogy a mai művészetoktatásban (a tanárok és a hallgatók, az egykori szereplők) a diákforradalmi eseményeket és saját szerepüket is (át)értékelik. Véleményem szerint a Magyar Képzőművészeti Főiskolának ez a „diákforradalmi fejezete” nemcsak az oktatási fordulat hazai vonatkozása miatt érdekes, hanem a főiskola intézménytörténeti kutatásaihoz is hozzá tud járulni.

VI. A szerző publikációi, előadásai és projektjei a disszertáció témaköréből

Lázár Eszter (2013): Oktatási fordulat, In: *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*, <http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/oktatasi-fordulat/>
angolul: Educational Turn (2013) in: tranzit.org, Curatorial Dictionary, <http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/dictionary/educational-turn>.

Lázár Eszter (2014): A negyedik modell? Dokumentumok/reflexiók/beszélgetések, In: *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*
<http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/esettanulmanyok/#NegyedikModell>
angolul: *The Fourth Model? Documents/Reflections/Discussions* In: Curatorial Dictionary
<http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/casestudies/#FourthModel>

Eszter Lázár (2015): *Educational turn' in the Eastern European Art Universities during the 1990s*. Final Report Visegrád Scholarship at the Open Society Archives, August 2015
<http://www.osaarchivum.org/files/fellowships/visegrad/reports/2015/LAZAR-201503.pdf>

Eszter Lázár: *Turns in Education at Central-Eastern European Art Universities in the 1990s* in: *Conjunctions of Curating and Art Education*, nemzetközi szimpózium, 2015. október 21 - 23.

Eszter Lázár; Lada, Nakonechna (szerk.); Denis, Pankratov (szerk.); Kateryna, Badianova (szerk.), *Changing positions. Critical Attitudes and their Afterlives in the Art Academy Following the Democratic Changes in Hungary*, Method Fund, Kiev, Ukrajna, (2017).

Lázár Eszter (2015): Csak piros tojást kérek... A közösségi pedagógia erőterei – Kreativitás-gyakorlatok. Kiállítás, workshopok, előadások. tranzit.hu, Budapest 2015. szeptember 17 – október 31. In: *Balkon: Kortárs Művészeti Folyóirat*, 2015/11-12. pp 32-35

Lázár Eszter (2018): A művészetoktatás lehetséges modelljei Thierry de Duve szövegei és azok utóélete 1. rész: A Bauhaus-modell vége. Elemzés / When Form Has Become Attitude , In: *Balkon: Kortárs Művészeti Folyóirat*, 2018/2., pp. 24-30.

Lázár, Eszter (2018): Thierry de Duve "közép-kelet-európai" művészetoktatási modelljei 2. rész , In: *Balkon: Kortárs Művészeti Folyóirat* 2018/6-7. pp. 11-16.

Lázár Eszter (2018): Smash the System! / Zúzd szét a rendszert! A Hornsey School of Art 1968-as eseményei de Duve művészetoktatási modelljei kapcsán - 3. rész In: *Balkon: Kortárs Művészeti Folyóirat* pp. 32-37. 2018/12.

VII. Bibliográfia

Bishop, C. (2012): *Artificial Hells: Participatory Art and the Politics of Spectatorship*, London and New York: Verso

Bishop, C.: *Radikális muzeológia avagy mi a „kortárs” a kortárs művészeti múzeumokban?* (ford. Sárai Vanda). Magyar Nemzeti Múzeum, ICOM Magyarország, Budapest, 2018.

von Bismarck, Beatrice (2007): Game within the Game: Institution, Institutionalization and Art Education 125. In: Nina Möntmann (ed): *Art and Its Institution: Current Conflicts, Critique and Collaborations*, Black Dog Publishing, London 2007. pp 124-131.

Bourriaud, Nicolas (2007): *Relációesztétika* [1998] Ford. Pálfi Judit-Pinczés Bálint, Műcsanak, Bp.

Candlin, F.(2008): A Dual Inheritance: The Politics of Educational Reform and PhDs in Art and Design. In: *The International Journal of Art and Design Education*. Volume 20, Issue 3, October 2001., pp. 302-310.

Crippa, E (2014): *When Art Schools Went Conceptual: The Development of discursive Pedagogies and Practices in British Art Higher Education in the 1960s* Unpublished PhD thesis. London: Birkbeck, University of London.

Desai, D. (2018): Staging Protest as Art and Pedagogy. *ASAP/Journal* 3(2), pp 423-447. Johns Hopkins University Press.

De Duve, T (1994).: When Attitude Becomes Form, In: Stephen Foster and Nicholas de Ville eds. *The Artists and The Academy: Issues in Fine Art Education and the Wider Cultural Context* pp 23-40. Southampton UK: John Hansard Gallery.

De Duve, T. (1996): Back to the Future: The Sequel. In: Jody Berland, Will Straw, David Tomas, *Theory Rules: Art as Theory / Theory as Art*, pp. 33-56, University of Toronto Press

De Duve, T. (2009): An Ethics: Putting Aesthetic Transmission in Its Proper Place in the Art World. In: Madoff, S. H. (Ed.). *Art School (Propositions for the 21st Century)* pp 15–24., Cambridge: MIT Press.

Elkins, J.(2001): *Why Art Cannot be Taught- A Handbook for Art Students*. University of Illinois Press.

Esche, C. (2009): Start with a Table.... In: Paul O’Neill & Mick Wilson (Eds.), *Curating and the Educational Turn*, pp.311-319., London. UK: Open Edition/de Appel. 2010.

Foucault, Michel (1998 [1971]): A diskurzus rendje. In: Foucault, Michel: *A fantasztikus könyvtár*. Vál. és ford. Romhányi Török Gábor. Budapest, Pallas Stúdió - Attraktor Kft., 50-74.

Freire, P (1970, 2008): *Pedagogy of the Oppressed*. New York, The Continuum International Publishing Group Inc, magyarul: Az elnyomottak pedagógiája (ford. Bajusz Klára) In: *Andragógiai szöveggyűjtemény* 1. szerk. Bajusz Klára, Németh Balázs, Pécs, IDRResearchKft / Publikon, 2011. pp. 111-117.

Frazon Zsófia (szerk.) (2016): *...NYITOTT MÚZEUM...* Együttműködés, részvétel, társadalmi múzeum. Kézikönyv. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2018,

Gadó Flóra: Radikális muzeológia avagy mi a „kortárs” a kortárs művészeti múzeumokban? In: *Magyar Múzeumok*, 2018. május 19., <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/radikalis-muzeologia-avagy-mi-a-kortars-a-kortars-muveszeti-muzeumokban>

Gielen, P. (2013): Artistic Praxis and the Neoliberalization of the Educational Space. In: *The Journal of Aesthetic Education* Vol. 47, No. 1 (Spring 2013), (pp. 58-71). University of Illinois Press

Graham, Janna and Graziano, Valeria, Kelly, Susan (2016) The educational turn in art: rewriting the hidden curriculum. In: *Performance Research*, 21 (6). pp. 29-35.

Eilean Hooper-Greenhill (1999): *The Educational Role of the Museum*, Leicester Readers in Museum Studies, Routledge

Heise, H. & Jakobsen, J. (2005): *Taking Power, Refusing to become Government – 17 Theses on Knowledge Production*, <http://www.copenhagenfreeuniversity.dk/theses.html>.

Holert, T. (2009): „Art in the Knowledge -Based Polis” In: *E-Flux Journal* 3. February 2009. <https://www.e-flux.com/journal/03/68537/art-in-the-knowledge-based-polis/>

Holert, T. (2010): Something Other Than Administrated “Quality.” Art Education and Protest 2009/1979, In: *eipcp.net*, <http://eipcp.net/transversal/1210/holert/en>

Holert, T.(2011): Artistic Research: Anatomy of an Ascent. In: *E-Flux Journal* 82. 2011.

Kelly, S.; Graham, J.; Graziano, V.,(2016): The Educational Turn in Art : Rewriting the hidden curriculum. *Performance Research*, In: *A Journal of the Performing Arts*, pp. 29-35. Volume 21, Issue 6: *On Radical Education*. 21(6), 2016.

Keresztes Csaba (2011): Egyetemi diáksztrájk mozgalom 1988-ban A felsőoktatás a ’80-as évek végén in: *Archívnet. XX. századi történelmi források*, 11. évfolyam (2011) 3. http://www.archivnet.hu/politika/egyetemi_diaksztrajk_mozgalom_1988ban.html?oldal=1

Kesner, G.(2012): Életképek. A dialógus szerepe a társadalmilag elkötelezett művészetben. In: *Gyakorlattól a diszkurzuszig. Kortárs művészeti szöveggyűjtemény*. Kékesi Zoltán, Lázár Eszter, Szoboszlai János és Varga Tünde (szerk). Budapest: Magyar Képzőművészeti Egyetem, pp 128–141.

- K. Horváth Zsolt (2013): Az egyetemi demokráciáról, 2013. In: *Cafe Babel*, 74. 17-31.
- Mikecz, D. (2013): Az egyetemfoglalás mint akcióforma és felszabadított tér. In: *Replika* (84) 2013/3, pp 103–113.
- Nollert N, Rogoff I, De Baere B, Dziewior Y, Esche E (Eds) (2006): *A.C.A.D.E.M.Y.* Frankfurt am Main. Revolver Verlag.
- O’Neill, P. & Wilson, M. (Eds.) (2010): *Curating and the Educational Turn*. London and Amsterdam: Open Editions and De Appel Arts Centre.
- Podesva, K.L (2007):. A Pedagogical Turn: Brief Notes on Education as Art, In: *Fillip* 6, Summer 2007. <https://fillip.ca/content/a-pedagogical-turn>
- Ranciére, J.; Ross, K.: *'The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation*, Stanford University Press 1991, <http://abahlali.org/files/Ranciere.pdf>
- Ranciére, J.: *Esz­tétika és politika* ford. Jancsó Júlia Slavoj Žižek utószavával, (Elmegyakorlat. Műcsarnok-könyvek 03.), Műcsarnok Nonprofit Kft., 2009.
- Reed, Thomas Verdon (2006): *The Art of Protest: Culture and Activism from the Civil Rights Movement to the Streets of Seattle*, University of Minnesota Press.
- Reed, T.V. (2006): Protest as Artistic Expression, In: *Protest Cultures: A Companion*, ed. Kathrin Fahlenbrach, Martin Klimke, and Joachim Scharloth, New York: Berghahn, 2016, pp 77-94.
- Rogoff, I. (2008): Turning. In: *E-Flux Journal* 00, <https://www.e-flux.com/journal/00/68470/turning/>
- Rogoff, I. (2010): Education actualised - Editorial. In: *E-Flux Journal* 14. <https://www.e-flux.com/journal/14/61300/education-actualized-editorial/>
- Rogoff, I. (2010): FREE. In: *E-Flux Journal* 14. <https://www.e-flux.com/journal/14/61311/free/>
- Rushton, D & Wood, P. (1979): *The Politics of Art Education*, Studio Trust. London.
- Salaman, N.(2015): Art Theory - handmaiden of neoliberalism. In: *Journal of Visual Art Practice* 14 (2), pp 162-173.
- Sheikh, Simon (2006): Spaces for Thinking Perspectives on the Art Academy In: *Texte zur Kunst* 62, 2006. pp. 191–196.
- Sloan, Catherine Louise (2014): *Systems in the Post-war Art School: Basic Design, Groundcourse and Hornsey*, University of Edinburgh

Students and Staff of Hornsey College of Art, 1969. *The Hornsey Affair*. Penguin Education Special, Harmondsworth.UK.

Sternfeld, Nora 'Unglamorous Tasks: What Can Education Learn from Its Political Traditions?', In: *E-flux Journal*, issue 14, March 2010., <http://www.e-flux.com/journal/view/125>

Šuvaković, Miško : *Art as Research*", Nika Radić and Dietmar Unterkofler (texts), 2011. Orion Art, Belgrade and Zavod P.A.R.A.S.I.T.E, Ljubljana

Szakács Eszter (2013): A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára: A paradoxon felfejtése, In: *A kurátori gyakorlat és diszkurzus szótára*, <http://tranzit.org/curatorialdictionary/index.php/szotar/>

Lisa Tickner (2008): *Hornsey 1968: the Art School Revolution*. Frances Lincoln, 2008.

Verwoert, J. (2006): School's Out!–?. Arguments to challenge or defend the institutional boundaries of the academy. In: ElDahab, M. A., Vidokle, A. & Waldvogel, F. (Eds.). *Notes for an Art School* pp. 59–66. Amsterdam: Manifesta 6 School Books.

Anton Vidokle (2006): Exhibition as School in a Divided City, In: ElDahab, M. A., Vidokle, A. & Waldvogel, F. (Eds.). *Notes for an Art School* pp. 59–66. Amsterdam: Manifesta 6 School Books.